
VICENT JOSEP ESCARTÍ

EL MS. 212 DE LA BUV I
LES CRÒNIQUES DE JOAN I,
MARTÍ L'HUMÀ I FERRAN I

---

0. PRELIMINARS¹

El manuscrit 212 de la Biblioteca Universitària de València ha centrat l'atenció dels investigadors, al llarg del temps, sobretot perquè a les seues pàgines es conserven la tradicionalment anomenada *Crònica de Sant Joan de la Penya* i, tot seguit, la *Crònica de Pere el Cerimoniós*. Tanmateix, les diverses aproximacions que hom hi ha fet no han abordat suficientment alguns aspectes com la correcta datació del volum o la intencionalitat política que subjau a la seua confecció, motiu pel qual ens proposem, ara, per tal de fonamentar la nostra proposta de datació i la posterior interpretació del conjunt de textos historiogràfics que aplega, fer-ne la descripció i donar-ne notícia, breument, del contingut. Per una altra part, aportarem l'edició de les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I, ja que, a més de ser textos clau per conèixer la finalitat de l'esmentat manuscrit, només les dues primeres han estat publicades en aquest segle (Verrié 1950 i 1951) i, com ja esmentarem, són de difícil accés, amb què la nostra edició queda plenament justificada.

(1) El present estudi es desprén de les nostres recerques al projecte «La historiografia valenciana dels segles xv al xviii», becat l'any 1992 per l'Institut d'Història de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.

(2) Informació citada per Pagès (1941: X).

1. DESCRIPCIÓ I CONTINGUT DEL MANUSCRIT

El volum manuscrit que ens ocupa, val a dir que és conegut des d'antic, i ja en donaven la referència l'erudit valencià Pérez Bayer i el bibliògraf Latassa,² els quals n'assenyalaven l'existència, tot formant part de la biblioteca privada del canonge

valencià Vicent Blasco, rector de la Universitat. Blasco, en morir, llegà el volum, juntament amb la resta dels seus llibres, a l'esmentada institució, tal i com testimonia encara l'*ex-libris* imprès que figura al segon full de guarda, sota el títol, de mà moderna.³ El recorregut anterior del manuscrit ens és, ara com ara, desconegut en bona mesura, si exceptuem que fou confegit a la Cancelleria dels reis d'Aragó i que el 1709 encara hi era, com assenyala Feliu de la Peña als seus *Anales de Cataluña*, tot anomenant-lo amb el títol que actualment hi figura.⁴

Pel que fa a la descripció física del manuscrit,⁵ cal dir que es tracta d'un còdex totalment en paper, de 275x215 mm., amb els marges superior i inferior retallats –en haver-lo enquadrernat posteriorment–, i relligat en pergamí. Consta de 216 fulls –inclosos els dos inicials de guarda i els divuit finals, en blanc i ja probablement de finals del xvii⁶– escrits a rengló seguit, d'una sola mà i amb les caplletres roges o blaves o roges i blaves, ornamentades lleugerament. El paper presenta una filigrana del tipus «carro» que, tot i haver estat datada per Pagès (1941: IX) al segle XVI, és evident que pertany a un model ben freqüent en èpoques anteriors, i marques d'aigua més o menys semblants es troben datades a la Corona d'Aragó i a Europa des dels primers decennis del xv (Valls i Subirà 1980: núm. 39; Briquet 1968: núm. 3528). Cal afegir, finalment, que el manuscrit es troba incomplet i que possiblement hom hi adjuntà els fulls finals per substituir-ne els originals –potser en mal estat– i amb la intenció de copiar-hi el contingut.

Respecte al tipus de lletra que féu servir l'escrivà (vegeu la fig. I), podem dir que es tracta d'una minúscula cursiva del tipus cancelleresc –anomenada gòtica bastarda per altres autors–, emparentada amb el mateix tronc de les escriptures llibràries que es troben datades entre la fi del segle XIV i les primeres dècades del segle XV a la Corona d'Aragó.⁷ El tipus gràfic emprat, doncs, ens permet de datar l'elaboració del manuscrit –a tot estirar– a la dècada dels anys vint del Quatre-cents, data que s'allunya de totes totes de la proposada per Pagès (1941: X), el qual situa la confecció del manuscrit entre el 1497 i el 1515, «sans doute à la même époque et sous la direction du même Carbonell» (Pagès 1941: XXI-XXII), i, encara, de la donada per Massó Torrents (1906: 550), que data el volum «a les darreries» del segle XV. La nostra proposta de datació, com veurem, vindrà recolzada, a més a més, per dades provinents dels mateixos textos.

El volum, miscel·lani, es troba conformat per les següents obres:

1/ *Geneologia dels reis de Sicília* (f. 1r),⁸ que s'inicia amb Menelau, rei d'Itàlia, i acaba amb uns consells de l'emperador Frederic al seu fill Manfré.

2/ *Crònica* (f. 6r). Es tracta d'una breu cronologia. L'*incipit* fa: «Del començament del món fins al començament de la ciutat de Troya hac II milia CCXLIII anys».

3/ Fragment amb notícies sobre Otger Cataló, intitulat: *Com en Proença de Gascunya hac un cavaller senyor de un castell que hom appella Cathaló, lo qual cavaller conquerí la ciutat de Barchinona, la qual tenien gens qui no créyen Déu* (f. 7v).

(3) El títol del manuscrit és: *Història de Aragó. Crònica del rey don Pere el Cerimoniós, escrita per ell mateys*. Pel que fa a l'*ex-libris*, hom hi pot llegir: «Ex bibliotheca quam D.D. Vincentius Blasco, Academiae Valentinae rector perpetuus, eidem testamento legavit».

(4) Citat per Pagès (1941: X), el qual, d'altra banda, creu que el nostre manuscrit «remplaçait donc, au début du xviiie siècle, dans les Archives d'Aragon, le manuscrit qu'avait utilisé Carbonell pour son édition des *Chroniques de Espanya*». Ja veurem, en parlar de la datació d'aquest volum, que Pagès s'equivocà, i que el nostre manuscrit de la BUV no fou elaborat per l'arxiver Carbonell (entre el 1497 i el 1515), sinó que ja existia a la Cancelleria, on fou utilitzat per l'historiògraf de Ferran el Catòlic (vegeu, més avall, també, l'apartat 3 d'aquest mateix estudi).

(5) Hem confrontat les descripcions més exhaustives del manuscrit, realitzades per Massó Torrents (1906: 550-551), Gutiérrez del Caño (1929: III, 16-18) i Pagès (1941: IX-XIII, i encara, vegeu la nota 4 de la p. IX). Hi ha una breu nota sobre el nostre volum a Soberanas Lleó (1961: 194-195).

(6) La marca d'aigua d'aquests fulls està formada per un torejador a cavall i un bou, ben semblant, d'altra banda, a la d'origen italià anomenada «mator» i a la catalana fabricada per Costas (Valls i Subirà 1980: I, 261 i II, 42-43).

(7) Vegeu la làmina LXVI (datada el 1391) i la LXVII (datada el 1408) de Canellas (1974), i la làmina 149b (datada el 1413) a Mateu Ibars (1980). Vegeu també el ms. de les *Ordinacions de Pere el Cerimoniós* (Biblioteca Nacional de París, esp. 98),

4/ *Altra istòria en què.s conté com los francesos levaren per rey Carles Manyes, e com son fill, apellat Ludovich, en vida del dit Carles Manyes, conquistà la ciutat de Barchinona de sarraïns* (f. 7v).

5/ *Com lo dit Ludovich hedificà un bell monestir de dones qui hac nom Sent Pere* (f. 9r).

6/ Text llatí que comença: «Iheronimianum hoc opus per Johanem Andree urgente devoçione compositum in partes rite dividitur testante Iheronimo super Ezechiel libri IX, in primo» i acaba «Et comendat id facientem que desistit ad marcellam IIII^a, V facit ad magnum oratorem V terrens eas que ipsarum voltus quandoque» (f. 10r).

7/ *Aquesta és la [ge]neologia dels reys de França* (f. 12v). Es tracta d'una succinta cronologia que acaba, però, amb una nota referida al nostre país: «Aquest rey Felip entrà en lo principat de Cathalunya –a mà del papa Martí–, e envestí Carlot, fill seu, del reyalme d'Aragó. En aquest temps era rey d'Aragó en Pere, intitulat «dels Francesos», en l'any MCCLXXVII. E morí en l'any MCCLXXXV. E per ço se appellà «dels Francesos», per ço com los desbaratà e los foragità de tota sa terra, mort e vençut lo dit rey lur, de França, qui era cunyat del dit rey en Pere d'Aragó. E los dits dos fills del dit rey de França, ço és, Phelip e Carlot, eren nebot[s] del dit rey en Pere d'Aragó».

8/ *Aquesta és la [ge]neologia dels reys d'Aragó* (f. 13r). La cronologia dels reis aragonesos acaba amb «Ferrando, fill de la germana d'ell, morí l'any MCCCCXVI. Alfons, fill del dit Ferrando.» Tot indicant-nos que en aquells moments regnava Alfons el Magnànim. Finalitza, però, amb una nota més extensa sobre el rei Ferran I: «Aquest rey Ferrando trigà ésser elegit en rey per espay de dos anys, per ço com romàs lo regne sens hereu, e en aquella (*sic*) havia V compatidors, ço és, don Jayme d'Aragó, comte d'Urgell, e lo duch de Gandia e lo fill del rey Luís, nét del rey en Johan, e don Frederich, bort, fill del rey de Sicília e nét del rey en Martí, jatsia fos ledesmat. E lo dit Ferrando, qui era infant de Castella, lavors, e nebot del dit rey en Ma[r]tí. E lo qual dit Ferrando, rey d'Aragó, morí en la vila d'Egalada a dos del mes d'abril, l'any MCCCCXVI, a XI hores».

9/ Algunes rúbriques de l'obra següent i uns fragments sobre els orígens més remots de les terres hispàniques (f. 12v). Cal destacar l'epígraf «Quala és appellada la primera Spanya e qual la segona e qual la terça Spanya, lo qual present capítol es contengut en un libre appellat *La gran Bíblia*, segons se segueix».

10/ L'anomenada tradicionalment *Crònica de Sant Joan de la Penya*, més pròpiament dita *Crònica general de Pere el Cerimoniós* (f. 15r).⁹

11/ *Crònica del rei Pere el Cerimoniós* (f. 72r).¹⁰ A la fi apareix un afegit: «Fins açí foren los actes per lo dit rey en Pere fets en sa vida, mas encara ne fan especificar alguns que ell féu que no dits, los quals yo, actor d'aquesta conclusió, no.n sé per què·ls se calla, e pus ell no·ls ha dits, yo·ls hi narraré, e són aquests». L'«actor» hi narra (ff. 276v-278v) com el rei manà redactar les conegudes *Ordinacions*, «les quals *Ordinacions* foren meses per escriptura en llatí, e après, a pregàries del dit rey, per lo

l'explicit del qual el data l'any 1412 (citada a Gimeno Blay en premsa). Volem fer constar el nostre agraïment al catedràtic de Paleografia de la Universitat de València, Franciso M. Gimeno Blay, el qual ens ha ajudat a resoldre alguns punts, en aquest aspecte, i ens ha deixat veure el seu treball en premsa.

(8) Indiquem, només, el full en què comencen les diverses obres o fragments.

(9) Editada per Soberanas Lleó (1961).

(10) Editada per Pagès (1941).

dit archabisbe qui aquellas dictà e causà en tanta perfecció, que no és cosa que y sia supèrflua, reprehensible ne esmenadora, foren reduïdes en romanç, per les quals *Ordinacions* tot quant de la cort reyal vuy en dia sorteix per estill d'aquellas, qui escriptura sia, és dita procehir de santedat». També comenta la fundació de l'«Orde de Sant Jordi» i, després de fer la descripció del rei («en Pere fo hom de pocha e feble estatura personal, mas hac lo seu cor molt ardit, liberal, avalorat e justicier, e molt execudor de malfaytors, especialment de homeyers, de violadors de fembres, de ladres e de falsadors de moneda, als quals per res no perdonava»), passa a relatar la seua mort.

12/ Croniquetes de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I (f. 278v). (Vegeu-ne l'edició a l'apartat 4 d'aquest treball).

13/ Capítols 293-298 de la *Crònica* de Ramon Muntaner, destinats a relatar la coronació del rei Alfons IV, el Benigne (f. 288r).¹¹ Comencen amb la següent nota: «En lo libre d'en Ramon Muntaner, lo qual té en Lobet, són continuades les coses dejús escrites e sigüents en què lo dit Ramon Muntaner fo personalmente». Acaba: «E après seyen tots los cavallers novells qui en aquell dia se eren fets. E lo senyor rey sehia tan...» (cap. 297).

Comptat i debatut, el compilador –l'«actor» del manuscrit, com hem vist que s'anomena ell mateix– intenta fer un recull d'«història universal», a la manera d'aquells volums freqüents al segle xv, tot aprofitant materials d'origen ben divers: cronologies, genealogies, fragments de cròniques, les cròniques reials i d'altres fragments que ell mateix confegeix.¹² Tanmateix, no pot deixar de sorprendre'ns que aquell anònim «actor» inicié el seu relat amb la genealogia dels reis de Sicília i l'acabe amb la coronació d'Alfons IV, cronològicament anterior a Pere el Cerimoniós i els seus successors.¹³ Ja veurem que això no obeeix a un atzar, sinó que forma part d'un pla preestablert. Retenim, però, com el manuscrit «comença» a Itàlia –a Sicília– i acaba amb la coronació d'un rei Alfons.

2. LES CRÒNIQUES DE JOAN I, MARTÍ L'HUMÀ I FERRAN I

Sense cap dubte, la part més original d'aquest manuscrit, és la conformada per les croniquetes dels dos darrers reis del casal de Barcelona i el primer dels Trastàmars. Foren preses a consideració per Pere Miquel Carbonell quan elaborà les seues *Cròniques de Espanya*, entre el 1495 i el 1513 (Pagès 1941: XXI-XXIV i Aguiló Fuster 1923: 678-679) i apareixen reproduïdes en l'edició del treball del notari barceloní i arxiver no «avec quelques modifications ou additions peu importantes», com afirmava Pagès (1941: XXXVI), sinó notòriament «actualitzades» –lingüísticament i estilísticament– i augmentades (Carbonell 1547: CCIIIr-CCXIV).¹⁴ Tanmateix però, des del 1547 –data de la publicació de l'obra de Carbonell– ja no varen merèixer l'atenció de cap editor, fins als primers anys cinquantes del present segle, en

(11) Vegeu Soldevila (1971: 934-943).

(12) Malgrat que no s'ajusta del tot al que hom denomina «cròniques universals» (Coll i Alentorn 1991: 350-356), ens sembla òbvia la voluntat de fer un compendi històric, des dels orígens «coneguts» de les terres hispàniques –amb les genealogies dels reis de qui descendeixen els d'Aragó i la inclusió de la pseudo-pinatense– fins al moment de l'autor.

(13) L'alteració cronològica que suposava això, ja va ser detectada al mateix segle xv. De fet, en copiar el nostre manuscrit un altre escrivà, «reordenà» el material, tal i com es pot veure al volum (ms. 74) conservat a la Biblioteca del Seminari de Barcelona (Pagès 1941: XIII-XVI). Aquest manuscrit, també sense datació explícita, va ser datat per Massó Torrents (1906: 552), situant-lo al segle xv. Com que això desbaratava la proposta de Pagès, aquest darrer li esmenà la plana al primer (Pagès 1941: XIII).

(14) No reproduïm al nostre article la complexa *collatio* que s'imposava entre la versió oferta pel nostre manuscrit i l'edició de Carbonell, perquè la millor forma de veure les diferències entre els uns i els altres hauria estat la confrontació, a doble columna, dels textos. Tanmateix, hem especificat, a les notes de peu de pàgina, aquells punts en què Carbonell hi introduí detalls o paràgrafs significatius, per tal d'orientar el lector sobre la tasca del notari i arxiver barceloní.

(15) L'evident dificultat de trobar, ara, un d'aquells exemplars –a València, per exemple, no n'hem trobat un de sol en cap biblioteca pública–, justificaria, en part, la utilitat de publicar aquelles cròniques en aquest article. D'altra, l'únic autor contemporani que ha contemplat aquestes obres en el conjunt de la historiografia catalana, ha estat Hauf (en premsa).

(16) Verrié, no ho afirma taxativament. De més a més, no hem trobat recollida aquesta atribució de valencianitat en cap altre autor que s'haja ocupat d'aquests textos. Els arguments que fa servir Verrié (la presència de notícies de fets esdevinguts a València –com no podia ser altrament, ja que València era en aquells moments la ciutat més important de la Corona–, el desconeixement de fets barcelonins –que fan l'efecte de ser ocultacions deliberades– o l'admiració per fra Vicent Ferrer –que era general al país i encara fora de les seues fronteres–), ens semblen, però, massa febles. Per altra banda, els trets lingüístics del manuscrit (com ara la confusió gràfica de les vocals a/e en posició àtona) indicarien més aviat l'autoria d'un catalanoparlant provinent de les zones on dominen els dialectes orientals que no pas d'un valencià. Tanmateix, aquestes característiques podrien deure's al copista. Per altra banda, com que el model de llengua usat a la Cancelleria tendia a ser uniforme, és ben arriscat de proposar la procedència geogràfica de l'autor, si no posseïm cap dada més. Sobre el model lingüístic de la Cancelleria dels reis d'Aragó, vegeu Marçet i Salom (1987: I, 133-136).

(17) Sobre la vida i el regnat d'aquest rei, encara és ben útil el treball de Tasis i Marca (1959).

què F. P. Verrié (1950 i 1951) en féu la seua transcripció –amb molt bon criteri, a partir del manuscrit de València– i foren publicades en sengles fullets de difusió privada –nadales–, amb un tiratge molt reduït i, encara, sense incloure el text de la crònica dedicada a Ferran I.¹⁵

Totes tres cròniques són, en paraules de Riquer (1984: I, 502-503), «molt breus i esquemàtiques, i de fet no són altra cosa que unes semblances biogràfiques amb l'exposició sumària d'alguns fets històrics». Tanmateix, ens aporten molt més: encara que hom podria suposar un mateix tractament per als tres reis, la lectura revela clarament que el seu autor –al qual Verrié (1951: 15) li detecta una «possible valencianitat»,¹⁶ i que «és un bon escriptor, dins l'estil de Bernat Metge, amb un llenguatge ric i una sintaxi sovint d'imitació llatina» (Coll i Alentorn 1991: 299)–, era, sobretot, i pel que ara ens interessa, un partidari de la casa dels Trastàmars, amb què és ben diversa la forma en què ens presenta els tres monarques. Passem, però, a analitzar-ne els textos.

La crònica de Joan I és, segurament, la més crítica amb el monarca.¹⁷ L'autor, que anomena el rei amb el sobrenom de «lo Descurat», «car no havia ànsia alguna de res», després d'assenyalar, tan bon punt començat el text, que el rei Joan no va assistir a la mort del pare, Pere IV, «per rahó de alguna ingratitud», adverteix que «no hac oportunitat de demanar-li vènia» per a iniciar el reu regnat, amb què, d'alguna manera, el desautoritzava per a governar. Tot seguit, i amb un clar to irònic, anota que, «per estrenes de principi de son regiment», empresonà la seua madrastra, la reina Sibil·la de Fortià,¹⁸ i el seu partit de nobles, els quals «foren qui escapçats, estorterats, cremats e penjats. E la dita reyna marturiada, la qual cosa fon tant terrible que tot hom se'n donà terror e fastig». Afegeix, a continuació, que, en produir-se la invasió d'una part de Catalunya pel comte d'Armanyac, fou el General de Catalunya «que soldejà en lloch del rey». També assenyala la protecció donada per Joan I als jueus, arran dels avalots antisemites esdevinguts a Catalunya i València, el 1391. L'autor sembla que només «salva» –i segurament per incidir en el contrast–, les accions de l'infant Martí a Sicília. Però, destaca ben clarament que, «la millor cosa que aquest rey en Johan féu», fou la institució de la festa de la Concepció de Maria, el 8 de desembre. Per tal d'acabar, inicia uns paràgrafs on critica a bastament l'afecció del rei per la caça (amb falcons i gossos) i les altres diversions cortesanes (música, dansa, menjars, vestimentes, jocs «de taules e d'escachs» i «fer-se legir llibres istorials»), destacant que «no hagué gayre consciència de pagar les quitacions a sos domèstichs qui·l servien» i que «tots quants diners haver podia» els gastava en diversions, amb què, àdhuc «aquell poch patrimoni que son pare li jaquí, vené e donà e bernejà». Per últim, després d'indicar que «li hagués més valgut» no passar a Mallorca, reconta la mort del rei, que s'esdevingué, com és ben sabut, mentre caçava. La imatge que ens transmetia el cronista, d'aquell regnat, no pot ser més negativa.

Semblantment –encara que de forma menys contundent– s'esdevé amb el regnat del seu successor. El rei Martí «lo Ecclesiàstich»,¹⁹ és criticat pel seu excessiu interès

en les pràctiques religioses –extraordinari, fins i tot en aquella època– i «en los ornaments de les esglésies», i, també, perquè en comptes de castigar els consellers del seu germà mort –entre els quals es trobaven Bernat Metge i el vescomte Ramon de Perellós–, que havien estat empresonats per «la terra», «per dar càstich a aquests e aximpli als consellers dels reys esdevenidors», tot just arribat a Barcelona, «ell soltà aquells».²⁰ Després d'alguns altres detalls, el cronista té especial cura de narrar com el regne de Sicília revertí al rei Martí –«per què és ara açí conclòs lo fet de Sicília», el qual «és de bon dret dels succehidors d'aquell dit rey en Martí». A més d'algunes dades de caràcter genealògic, l'autor no s'està de dir que «aquest rey Martí d'Aragó, despuys que fo vengut de Cicília, no féu nenguns affers de cap» i que per causa de la seua «opilació de carns» i que «volgués viure reposat», deixà les campanyes militars de Sardenya al seu fill Martí el Jove, les quals relata, així com la seua mort, que deixà «dols, plors e amargures de cor en les terres d'aquest rey son pare, e el doble més en lo seu regne de Sicília». Aquesta és l'única vegada que el cronista mostra una certa simpatia per un representant de la monarquia aragonesa de la casa de Barcelona.²¹ Per acabar, fa referència a les darreres noces del rei Martí, amb Margarida de Prades, i la posterior mort del rei, «no lexant progènia de la muller».

L'actitud de l'anònim autor d'aquestes croniquetes canvia radicalment en començar a parlar del rei Ferran I, de la nouvinguda casa de Trastàmara.²² Després d'anomenar els cinc competidors al tron, rere la mort sense descendència directa i legítima de Martí, narra breument el compromís de Casp i l'elecció que se'n derivà. Fa especial esment de com Alfons, duc de Gandia, i Frederic, comte de Luna, acceptaren la decisió dels compromissaris i mostraren «la obediència que s pertanyia» al nou rei, mentre que sobre l'afer del pretenent Jaume d'Urgell dóna poques dades, reduïdes bàsicament al setge de Balaguer i al posterior empresonament d'aquell. El cronista anònim fa un comentari prou extens sobre l'intent de Ferran I de casar el seu fill Joan amb la reina de Nàpols, tot i que «lo fet aquest no hac efecte algú», i dedica l'última part dels seus comentaris a narrar les darreres manifestacions del papat d'Avinyó en què va intervenir l'Antequera «per si e com a procurador del rey de Castella, del rey de Portugal e del rey de Navarra» i que acabà amb la retirada de l'obediència al papa Benet XIII. En arribar el moment de relatar la mort del rei, el nostre autor té bona cura d'annotar-hi tots els fills que el sobrevisqueren i, tot seguit, un elogi a la personalitat del monarca traspassat: «Aquest rey amable de justícia e d'aquella molt especulatiu, no permès que per algun jurista fos fet tort a algun lligant, volent mal als mals, car no haguera soffert lurs cauteloses maneres. E per ço se havia més al cor, si Déu li hagués allongada la vida, de metre o reduhir en altra molt breu manera los actes dels lligis, per ço que la justícia hi fos pus prestament e fàcil, sens maxinoses dilacions de jutges e de parts, ministrada». Cap reserva o rancúnia, doncs, davant la nova casa regnant, tal i com, per altra banda, era ben lògic d'esperar, si l'autor havia confegit el seu treball a recer de la Cancelleria i, per tant, formant part de la maquinària burocràtica dels Trastàmars.

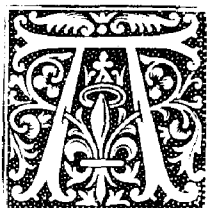
(18) Sobre aquesta reina catalana, vegeu Boscolo (1971).

(19) Vegeu Salrach-Duran (1981: II, 766-796).

(20) Vegeu Mitjà (1957-1958).

(21) Ja destacava Verrié (1951: 16), en to patriòtic, com «per damunt del conjunt de les tres croniquetes s'eleva, vibrant, l'esperança sense tornaveu de les gestes sense gaire profit de Martí el Jove de Sicília».

(22) Sobre Ferran I, vegeu Mac Donald (1948) i Vicens Vives (1966).

Del que hem vist suara es pot inferir, segurament, que l'anònim «actor», a més de ser un partidari dels Trastàmars, era un personatge relacionat amb la cort i, més que no pas un eclesiàstic, com apunta Verrié (1951: 14), ens decantaríem per situar-lo al grup dels escrivans, notaris i juristes de la Cancelleria, preocupat pel protocol de la cort i per la reglamentació de llurs oficis (com hem vist als afegits realitzats a la *Crònica del Cerimoniós*), atent a les maniobres dels consellers reials (com demostra el fet que consigne l'empresonament dels nobles del cercle del rei Joan), interessat a destacar que els monarques han de pagar regularment els seus servidors –entre els quals es trobava ell–, i vinculat al que podem suposar una voluntat de reforma de l'aplicació de la justícia, més acord amb els nous temps, que ell creu que hauria pogut materialitzar el rei Ferran.

3. HISTORIOGRAFIA I POLÍTICA

L'elaboració d'un qualsevol paper historiogràfic, a banda d'una òbvia voluntat recordatòria, memorialística, sempre ha destil·lat la ideologia de l'autor i ha fet palesa una certa voluntat política, tot mostrant-nos els esdeveniments des d'un únic punt de vista: generalment el dels vencedors, el d'aquells que sol·liciten i paguen el treball del cronista, el d'aquells dels quals l'historiador espera obtenir favors i recompenses o, senzillament, el d'aquells a qui el cronista els està agraït. Els historiadors lligats a la Cort, naturalment, redactaven els seus textos pensant a deixar constància de la «veritat»; però, aquest pressupòsit es veia afectat per la intenció d'honorar el rei, el seu monarca (Lacroix 1971: 160-167).

La nostra historiografia major de l'Edat Mitjana, prou que ho demostra. Com bé s'ha encarregat de destacar Hauf (1986), els textos més venerats de la historiografia catalana són, entre altres coses, poderoses armes de propaganda, de legitimació d'actes, amb la subsegüent ocultació de les dades que no interessaven als seus «inductors» –els reis– o que podien minvar la seua glòria, la imatge que d'ells mateixos volien deixar als seus successors i, més generalment, a la posteritat.

En aquesta mateixa línia, doncs, haurem de contemplar la confecció del ms. 212 de la BUV. Pel que fa al contingut –com ja hem dit, una de les claus per entendre l'elaboració d'aquest volum miscel·lani–, el fet d'iniciar el conjunt amb la *Geneologia dels reis de Sicília*, ben a les clares està lligant la trajectòria d'aquell regne ultramarí als destins del casal d'Aragó. Els interessos de la monarquia catalano-aragonesa, en el segle xv, s'orientaven vers el sud d'Itàlia, com s'encarregaria de plasmar el rei Alfons el Magnànim.²³ D'una altra banda, les cròniques –«general» i «particular»– de Pere el Cerimoniós, i especialment la segona, mirarien de posar en relleu l'origen de la nova dinastia regnant: el rei Pere IV, avi de Ferran d'Antequera. Per això, cal connectar aquell rei «gloriós» per al casal de Barcelona –que ja utilitzà la historiografia amb unes

(23) Vegeu Ryder (1986).

evidents pretensions de propaganda política (Hauf 1986: 53-56)— amb els Trastàmars, els seus legítims successors d'acord amb el Compromís de Casp, acceptats per la resta dels pretendents catalans —Alfons i Frederic— i imposats a Jaume d'Urgell, del qual, com és natural esperar, es fa poc esment en les nostres cròniques. I la forma d'accentuar aquella «relació» entre Pere IV i Ferran I és, als ulls del cronista anònim, de l'«actor», presentar els regnats de Joan I i Martí com uns anys poc positius i amb la imatge d'uns monarques més aviat lliurats a diversions o devocions que no pas a encarregar-se dels afers de la corona. El contrast vindrà donat, encara, quan Ferran I se'ns mostrarà com un rei interessat a millorar l'administració de la justícia i ocupat a resoldre aspectes tan importants com la qüestió del papat d'Avinyó. O, encara, quan es relatarà l'intent de casar el seu fill Joan amb la reina de Nàpols: aquest aspecte, que pot semblar irrellevant als ulls d'un qualsevol lector —tal i com està narrat—, no ho és en absolut, ja que remarca la intenció dels napolitans de tenir un rei de la casa d'Aragó.

La nova datació del manuscrit que hem proposat —els anys vint del segle xv—, també ens aprofita per situar-lo amb major precisió en el context polític en què es va generar. Si tenim en compte les característiques paleogràfiques, ben evidents d'altra banda, però ensems ens fixem en les informacions de què ens forneix el text, haurem de concloure que aquell volum fou elaborat poc temps després de la coronació d'Alfons el Magnànim i tot just començades les campanyes italianes d'aquest rei.

En aquest sentit apuntaria la inclusió de la coronació d'Alfons IV, a partir del text de Muntaner, que apareix a la fi del volum: hom tenia així un precedent gloriós d'un rei anomenat igual que el nou monarca i, alhora, hom comptava amb l'escripturació d'un ritual de coronació, lluïda i fastuosa, ben segur que del gust del Magnànim. Si aquest, en fer l'entrada triomfal a Nàpols, no es va estar de donar una aparença «quasi-mitològica» a la seua aparició davant el poble,²⁴ amb més motiu es podia veure perfectament representat pel seu antecessor Alfons el Benigne. Es tractava d'utilitzar la paraula escrita com a representació del poder del príncep, una idea, siga dit de passada, ben «humanista».²⁵

Altres elements, encara, ens fan situar la confecció del manuscrit en aquells anys inicials del regnat del Magnànim. Verrié (1951: 16) ja va situar la redacció de les cròniques entre l'abril de 1419 i potser el maig de 1420, data en què s'iniciaren les empreses italianes del rei Alfons V. La datació fou acceptada per Rubió i Balaguer (1984: I, 352), mentre que Coll i Alentorn (1991: 299), per la seua banda, indica que són posteriors al 1418 (ja que la infanta Maria, filla de Ferran I, apareix com a *esposada* del rei de Castella), i anteriors a la canonització de sant Vicent Ferrer (1455). Tots aquests indicis ens semblen encertats, però, més que no ajustar tant els marges —com fa Verrié—, potser cal contemplar una altra possibilitat: quan el cronista anònim esmenta els fills que sobreviuen a Ferran I, de l'infant don Pedro no diu que fos capità de l'armada del seu germà Alfons, càrrec que ocupà des del 1424 (Sanchis i Sivera 1932: 127). Per tant, potser és més assenyat de datar la confecció del present manuscrit entre

(24) La descripció que fa un coetani del rei Alfons, ens pot aprofitar al nostre intent: «fonch aportat un caro molt gran e bel, de quatre rodes, rodant, tot cubert de drap de brocat, e lo senyor rey seya al mig del dit caro, quatre palms pus alt que no hera lo caro, en huna cadira real segut, en cabells, vestit de una roba de carmesí forada de marchs gebelins. E portaven un palis damunt, de brocat sobre brocat carmesí, lo pus bel e rich que may hom ves. E davant lo dit senyor rey, dins lo caro, li estava lo Citi Perilós, molt belament aparelat a molt gran maravella; e estava en tal forma que hom ves lo dit senyor rey en la manera que estava. E aquest caro hera tirat per V cavals blancs molt bels, portant cascun caval en lo dors un bel coxí de velut carmesí, tirant lo dit caro ab cordes de seda groga e vermela» (Sanchis i Sivera 1932: 163). El fragment es troba reproduït modernament a Miralles (1988: 75-76).

(25) Algunes idees sobre aquestes qüestions, referides precisament al nostre rei Magnànim, es poden veure a l'article de Petrucci (1991: 9-19).

el 1418 i el 1424. Encara, davant la possibilitat que el manuscrit hagués estat copiat –com assenyalava Pagès, tal com hem comentat més amunt– sota les ordres de Carbonell, a més que el copista no hauria pogut deixar la *Geneologia dels reys d'Aragó* en el punt on s'atura –l'inici del regnat d'Alfons el Magnànim–, de cap manera no hauria deixat d'anotar, en parlar de fra Vicent Ferrer, la seua posterior elevació als altars, el 1455, com, per un altre costat, sí que ho fa Carbonell, interpolant al text de la nostra crònica una informació tan destacada –als ulls dels coetanis– com aquella.²⁶

En resum, la Cancelleria dels nous Trastàmars mirà de deixar enllestit un text que els afermàs en el tron d'Aragó i que, d'altra banda, justificàs les ambicions del Magnànim de cara a la guerra italiana que per aquells anys estava iniciant-se. La historiografia, de bell nou, es posava al servei de la política. Un recurs ben freqüent per tal de justificar les pretensions dels monarques: el mateix recurs que faria servir el valencià Llop d'Espill en confegir la seua *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona* amb la finalitat de donar el recolzament «oficial» que transmetien els textos històrics al prenent al tron, el duc de Calàbria, descendent del nostre Alfons V.²⁷

4. EDICIÓ DEL TEXT

En editar aquests textos, hem seguit el ms. 212 de la BUV. No ha estat el nostre desig fer-ne l'edició crítica, que hauria requerit la confrontació amb el ms. 74 del Seminari de Barcelona –copiat de l'actualment servat a València– i l'edició de Carbonell –que altera notablement els textos, com ja hem explicat–, sinó donar a la llum, íntegres, les cròniques de Joan I, Martí i Ferran I, a partir del manuscrit «oficial», en tant que és l'elaborat i custodiat a la Cancelleria Reial. Pel que fa a la transcripció, hem seguit les normes habituals en aquests treballs: desenvolupament d'abreviatures, regularització de les majúscules, de l'ús de i/j i u/v, accentuació i inclusió de la resta de signes ortogràfics del català hodiern. Les elisions que actualment no tenen representació gràfica vénen indicades amb el punt volat.

[Cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I]

[f. 278 v] **Del rey en Johan, primer fill del dit rey En Pere Terç**²⁸

Mort lo rey en Pere Terç,²⁹ succehí a ell en sos regnes e comtats son fill primogènit, lo rey en Johan lo Descurat, e per ço li fon imposat tal sobrenom, car no havia ànsia alguna de res. E esdevench-se que quant son pare fon malalt de la malaltia de què morí, semblantment aquest rey se trobà malalt en lo loch de Hostalrich, e per rahó de alguna ingratitut en què l dit pare seu, per causa de sa madastre, l'avia pres, no hac oportunitat de demanar-li vènia al dit son pare, de qui se era desgradejat. E axí malalt com era, ésser se fét portar après la sepultura del dit rey pare seu, en la ciutat de Barchinona.

(26) Vegeu més avall la nota 46.

(27) Així ho destaca a la «Introduzione» A.M. Compagna Perrone Capano: «Il carattere di pamphlet politico della Summa è subito evidente: si cerca di dare un fondamento storico-legale alla dinastia aragonese, regnante già da almeno un quarto di secolo, ma che ancora vede mettere in dubbio il suo diritto» (Spechio 1990: 23).

(28) L'edició d'aquestes cròniques, en l'obra de Carbonell (1547), ocupa els ff. CCIIIr-CCXIVr. Carbonell afegeix, abans de començar cada regnat, notícies genealògiques (esposes i fills) de cada monarca.

(29) Al marge dret: *Rey don Juan el Descuydat*.

Per estrenes de principi de son regiment féu apresonar la dita madrastra e nobles e cavallers e molta gent de poble de baixa mà, dels quals foren qui escapçats, estorterats, cremats e penjats. E la dita sa madrastra marturiada, la qual cosa fon tant terrible que tot hom se'n donà terror e fastig. E per ço com son germà l'infant don Martí, a manament seu, se menà bé a les dites [f. 279 r] execucions fer, donà-li la vila de Muntblanch, promovent-lo en títol de duch. Aquest rey en Johan, posseïa la reyna dona Yolant per muller, de què és estada feta menció en la *Chrònica* del dit rey en Pere, com la pres. E pot ésser dit que féu bona obra, com se emparà de la dita infanta dona Ysabel, germana sua, filla de sa madastra, acompanyant aquella a ses filles dona Johana e dona Yolant.

Aquest rey era malvolgut del comte d'Armanyach, per la qual rahó lo dit comte tramès son frare, appellat en Bernat d'Armanyach, ab XIX mília hòmens d'armes açí en Cathalunya, per intenció de voler desbostar lo dit rey de sa senyoria e aplicar-la açí, les quals companyes vingueren en Empurdà e migençant lo voler de Déu prengueren la vila de Bàsquera e molts logarets no murats, la qual cosa fon per lo més bé, car fon causa de aturar aquí e no avant passar, car si haguessen passat lo riu de Teer, tant de dan hagueren fet que fóra estat massa per al rey e a la terra. Tot lo dan fo tant solament là hon se attendaren, lo qual attendament los fon forçat per la obviació que'l General de Cathalunya hi féu de la gent d'armes, que soldejà en loch del rey, la qual socórrech a fer alotjament a la ciutat de Gerona, qui u havia ben mester e s'abandonava ja, tenent-se per perduda per les grans corregudes e oppressures que aquelles companyes li fahien, les quals hic aturaren per VI mesos. Mal hic faeren e dan, però a la final, pijor hagueren elles, qui entre morts e presos per via d'armes e per habundància de desayres, envides se'n tornaren la meytat. E açò fon en la hivernada de l'any MCCCCLXXXIX.³⁰ En açò [f. 279 v] féu un poch de adjutori València e fon a la desaxida. Aragó no y féu adjutori.

En temps d'aquest rey Johan se mogué en la ciutat de València avalot per lo poble menut contra los juheus, en tal manera que ells foren robats, presos e maltractats, en aquesta forma: que ls era dit si s'volien fer christians e, si fer-ho volien, salvaven-los; e si deyen no, aucihien-los. E axí haver-los robats e maltractats, los malfaytors se penediren de la error per pahor de la punició de la senyoria, en tant que tots aquells qui pres ne havien, restituhiren les robaries per les esglésies parroquials d'aquella ciutat, e los curats d'aquelles esglésies restituhiren-ho a aquells conversos de qui les coses eren estades. E semblantment, tal avalot fo en les ciutats de Barchinona e de Leyda, e en molts altres lochs de Cathalunya. D'aquest acte fo preservat Aragó, per ço com aquest rey era en la ciutat de Saragoça, e pus la cosa no-s començà en la ciutat principal d'aquell regne, per consegüent les altres universitats en tal acte no gosaren estendre les mans. Per la qual rahó, lo dit rey vench en les dites ciutats de Leyda e de Barchinona, per ço com de l'acte no s'eren volguts penedir, e féu en aquestes dues ciutats càstichs de terribles execucions personals en diverses maneres. E esguardada la manera que s'i tenia, engenrà's molt gran espavantament en los coratges dels menuts pobles. E per ço com aquells de València havien restituhida la robaria, lo dit rey no féu punicions personals, mas per via peccuniària ells mateys universalment se [f. 280 r] condempnaren, lo qual acte fo en l'any MCCCXCI.³¹

Aprés açò, l'infant don Martí, duch de Muntblanch, germà d'aquest rey, per virtut de la donació per son pare, lo rey en Pere, a ell feta, del regne de Sicília, amprès de passar en lo dit regne³². E amprats molts nobles cavallers e altres gentils hòmens de la senyoria d'aquest regne, féu gran estol de navilis de diverses maneres, aplegats per recullir en Portfangós. Lo dit duch, amenant ab si son fill, appellat semblantment Martí, de edat de XII anys, e la reyna de Sicília,

(30) Al marge dret: 1389.

(31) Al marge dret: 1391.

(32) Al marge dret: *Don Martí, duque de Montblanc pasó a Sicilia.*

neboda sua, ans de recullir fét ligament d'aquella matrimonialment, per paraules de present, en lo dit Portfangós, en lo mes de janer de l'any MCCCXCII.³³ E fet lo dit matrimonial ligament, tramès p[ri]merament, ans que·s recullís, dos nobles hòmens, ço [é]s, mossèn Berenguer de Cruýlles e mossèn Guerau de Queralt, ab sengles galeas del dit estol al dit regne de Sicília, ço és a saber, lo dit mossèn Berenguer a la Vall de Not e lo dit mossèn Guerau a la Vall de Matzara, per veure e escusir si reebrien los dits senyors qui devien passar o si·ls contradirien. Aquests cavallers partits, encontinent lo dit estol féu vela. E los dits cavallers ésser junts, tot lo dit regne e los barons d'aquell los faeren bon aculliment, los quals assabentaren lo dit duch de Muntblanch, qui ja era en Càller, la plasant acullença a aquells feta. Per què los dits senyors del tot passaren e, navagants, quant foren a vista del dit regne, una vila qui està alt, appellada lo Munt de Sent Julià, sobre Tràpena, començà a fer alimares; e l'estol, prenent terra en I^a forest entre Tràpena e Marçala, primerament la vila de Tràpena aportà les claus al duch, e a- [f. 280 v] prés les altres viles.

E partint de la dita forest, tengueren lur via vers la ciutat de Palerm, e alguns macips de gentils hòmens, cuytants-se per pendre posades e essents dins en la dita ciutat, tancants los portals, foren morts e pessejats per permissió de Àndria de Xaramunt, qui u manà fer, lo qual regia la dita ciutat. Lo duch, sabent açò, arbitrant que·l dit Àndria mostrava ésser rebel·la, majorment com no li obrí los portals, quant li fon davant posà-y setge, hon estech per XL dies. E un dia lo dit Àndria, vinent al dit duch per voler-lo en altra manera decebre, fon pres per lo dit duch e fon mès presoner en la galea del dit duch. E encontinent la dita ciutat, cridant altes veus, «Viva! Viva lo rey, la reyna e lo duch!», la qual se donà a ells. E ells ésser entrats dins la ciutat, tolch lo cap al dit Àndria, axí com a rebel·le. Les quals coses fetes, lo dit duch notificà aquelles, e com havia a sa obediència tota la illa fins lo castell de Jaig, a aquest dit rey en Johan, germà seu, qui·s trobà en la ciutat de Barchinona, per la qual nova aquesta prop dita ciutat féu tres dies festa, ab gran alagria de alimares, per les quals alagria e festes lo coratge d'aquest rey en Johan s'estomoch de ampendre a passar en Sardenya e féu sos preparatoris a fer estol. Haüda la dita ciutat de Palerm per lo dit duch, vench a ell nova que Artal d'Alagó, qui tenia lo castell de Jaig rebel·le, era entrat en ciutat de Cathània, qui havia feta aquella rebel·lar, lo qual duch, ab lo rey e reyna, partí per mar, e la gent d'armes per terra, e anà a la dita ciutat de Cathània; e ésser exit lo dit Artal d'aquella, al dit duch foren uber- [f. 281 r] tes les portes. Aprés se rebel·laren totes les ciutats e viles d'aquell regne, sinó Messina, Saragoça e Not. Lo duch, vaent que la feyna anava a mal, hisqué de Cathània e anà primerament contra la vila de Lenti e entrà-la, donant-la a sacomano. E aprés anà a Castro Johan, qui era lo pus fort de terra de Sicília, e entrà'l per combat. E anant per execució de sacomano e per eximpli del càstich de aquestes viles, algunes altres se reteren, mas no totes. E lo dith duch, hujat e cançat, volgué tornar en Cathània. Fon-li dit que·l dit Artal hi era entrat, qui tenia aquella rebel·lada, la qual cosa li fon molt greu, tenint-se per mig perdut. Al dit duch convench de posar-hi setge, e estant en aquell, tots los barons del regne se ajustaren ab companyes, en nombre de XV milia combatents, volents venir per ociure los del setge, perquè lo dit Artal d'Alagó, companyó lur, fos preservat de perill.

E com l'estol d'aquest en Johan fos fet per causa del regne de Sardenya, e lo dit rey no volgués ne volgués muntar en aquell, féu-hi muntar per capità lo noble don Pero Massa, qui, com fos en les mars de Sardenya, sabé per una barcha qui venia de Sicília que·l dit duch ab sa host estava en àvol partit, per la qual rahó hac de acord de venir en Sicília per socórrer al dit duch. E de venguda, pres terra a la vila de Marçala, e donant-li combat, entrà-la matent-la a

(33) Al marge dret: 1392.

sacomano. Los barons qui venien per esvehir lo dit setge, sabents que estol havia vengut en Cicília e que havia entrada Marçala, e havents pahor de lurs províncies que senyorejaven, de perdre-les, dispersiren-se. E axí lo dit duch e sa host foren fora, lavors, de [f. 281 v] aquell perill. E lo dit don Pero Massa ab XXII galeas e una galiota foren ab lo dit duch en lo dit setge, en tal manera que, ab la ajuda de Déu, la dita ciutat de Cathània se hagué a IX dies d'agost de l'any MCCCXCIII.³⁴ Però, lo dit don Pero Massa, en lo dit setge morí de mort natural. E entrada la dita ciutat, encontinent lo dit estol se'n tornà. E après lo dit duch hac bé master a manar mans per les altres ciutats e viles qui romangueren rebel·les. Lexem los fets de Cicília e tornem al material d'aquest rey en Johan.

Dementre que·ls actes de Cicília se faeren, aquest rey en Johan maridà sa filla, la infanta dona Johana, ab en Matheu, comte de Foix, de la qual no fon procreat fill ne filla. E la millor cosa que aquest rey en Johan féu, sí fo que com la festa de la Concepció de la Verge Maria,³⁵ qui és a VIII dies de deembre, no se acostumàs de colre, introduhí que fos honradament colta per tota sa terra.

E trobà's ésser d'aquesta condició, que no hagué gayre consciència de pagar les quitacions a sos domèstichs qui·l servien, com fos tot son bé ben galdir axí en menjars, en vestirs e en mirar jocs de taules e d'escachs, e de fer-se legir libres istorials. La major ància que en ell era, sí era en fer cercar per lo món los pus abtes ministres que trobar se poguessen, axí de esturments de corda com de bocha, e xantres, perquè li sonassen e cantassen davant tres vegades al dia, ço és, una de matí e altra a migdia e altra al vespre. E aquesta regla volia que fos servada cascun dia de la setmana. E ans que·s gitàs, los donzells e donzelles havia fer davant si dançar e solaçar, exceptats los divendres. Més avant se adelitava de tenir molts [f. 282 r] ocells de casa de diverses natures, ab lurs arreus fets de plata d'or. E per semblant, infinits cans de diverses natures molt altament encoblats, divisats ab los³⁶ cobles de brodadures, garnits de plata d'argent sobredaurat. E era mester als falconers e munters que tenia en gran nombre, que cascun dicmenge se ajustassen en lo pati de son palau faent-li mostra dels dits ocells e cans, de la glòria dels quals ell molt se presava. E un dia part altra anava a cassa, o de munt o de ribera que enloch ne fos. E açò tots temps de sa vida fon son delit; e per los dits ministrers e cassadors se defahia, car tots quants diners haver podia, a aquells dava, car aquell poch patrimoni que son pare li jaquí, vené e donà e bernejà.

E aviat passà en Mallorques, en tal punt que aquella illa mès en destrucció més que en augmentació, com li hagués més valgut, per benavenir d'aquella, no y fos passat. E ésser de Mallorques retornat, hac a venir a supplici de manlevar a mogubells, als quals no poch satisfacer, per les quals manleutes que féu molta gent ne romàs desfeta.

Perhò quesque als fos, d'ell se troba ésser vertader caçador. E tant volgué husar de la casa, que aquest cars li n'esdevench, ço és, que un dia, vinent de Rosselló, e ésser en la terra d'Ampurdà, fon mogut un lop; e faent-hi soltar los cans, e ell corrent a cavall derrera aquells, los cans hagueren pres aquell. E lo dit rey, cridant, interrogà aquells si era lop o loba. E no atès a la clusa del dit lop: sobtadament morí, no lexant fill mascle algú, jatsia ne hagués fets haver, però eren-li estats morts. Lo cors del qual fon portat per via de comanda a sebollir en la Seu de Barchinona molt sol·lemp- [f. 282 v] nament, a XVIII dies de maig de l'any MCCCXCVI.³⁷ Axí que havia regnat IX anys e III mesos e mig. Fon après transladat en la església del monestir de Poblet. *Anima eius requiescat in pace. Amen.*³⁸

(34) Al marge esquerre: 1394.

(35) Al marge esquerre: *Festa de la Concepció, ab privilegi concedit en València, a 2 de janer 1394, de [...] regnat 8.*

(36) Al marge esquerre, de la mateixa mà del text.

(37) Al marge esquerre: *Morí año 1395, andando a casar.*

(38) Carbonell afegeix: «E per quant los actes bons com los mals fets per lo dit rey don Joan, fill del rey Pere Terç, àlias apellat «del Punyalet», no·s deuen oblidar de descriure aquells, he deliberat, ultra ja los mals e bons ja desús en la sua present història designats, ajustar encara altres bons actes e sancts per aquest rey don Joan fets, dels quals se troben scrits en aquest real archiu de Barcelona moltes bones ordinations que n'ha fetes. Y, entre les altres ordinations, he trobat haver ell manat ésser feta ordinació que no fos algú de casa gosàs tenir fembre en bordell, la qual és registrada en lo real archiu de Barcelona, y és del tenor següent: «Que negú de casa del senyor rey gos tenir fembre en bordell». I continua amb l'esmentada disposició reial (Carbonell 1547: CCVIv-CCVIIr).

Del rey en Martí, segon fill del dit rey en Pere Terç e germà del dit rey en Johan

E mort lo dit rey en Johan, succehí a ell en los regnes e comtats son jermà, lo rey en Martí, lo Ecclesiàstich.³⁹ E per ço li fon sobreposat tal sobrenom, com cascun dia volia hoir tres misses e dehia les hores axí com un prevere ordinàriament; e mirave's molt en los ornaments de les esglésies e en especial de la sua capella. Aquest rey era en Sicília quant son germà, lo rey en Johan, morí. Lo qual mort, la terra, sentint-se agreujada dels consellers qui eren estats seus, a consell dels quals en sa vida havia fets actes injusts contra la terra, en tant que si aquell rey hagués més viscut, haguera mesa la dita terra a total destrucció, e per dar càstich a aquests e aximpli als consellers dels reys esdevenidors, levà's, ço és, los regnes e comtats qui foren de un acort, a metre aquells en presons, axí com fon complit per obra. E açò fet, los tres braços del General de Cathalunya armà tres galeas e la ciutat de València una, en les quals galeas del [f. 283 r] dit General muntaren per missatgers mossèn Huc de Lupià, bisbe de Tortosa, don Johan Ramon Folch, comte de Cardona, mossèn Manuel de Rejadell e en Ramon Cavall, ciutadà de Barchinona. E en la galere de València muntaren misser Guillem Çuera e misser Johan Mercader, juristes d'aquella ciutat. Per regne d'Aragó no y muntà algú, jatsia ne fossen estats requests o convidats, però ells se n'escusaren, dient que no u havien en costum. Los quals missatgers junts en Sicília, e notificca[da]⁴⁰ al rey en Martí la mort del dit jermà seu, requeriren-lo que degués venir a regir sos regnes e terres, lo qual rey los ho atorgà, qui encontinent féu celebrar benedicció en faç d'esgleya sobre son fill, lo rey de Sicília, e la reyna, sa nora. E nocés sol-lempnes fetes per la festivitiat d'aquelles, e donat orde a l'endressament del dit fill seu e de son regne, jatsia fos més de la meytat rebel·la, pres comiat del dit son fill en la ciutat de Messina a XIII dies de deembre de l'any MCCCXCVI.

E aquest rey vinent, se'n passà per la ciutat de Avinyó, hon era papa Benet XIII. Allí estech o aturà març e abril de l'any MCCCXCVII, obtinent del dit papa concessió del dit regne de Sicília per al dit fill seu. Aprés ésser vengut en la terra, la gent d'aquella pensant que ell donàs mort als dits presoners qui eren estats consellers del dit rey en Johan, e ell soltà aquells. E aprés convocà Corts, les quals trigà celebrar per covinent temps, e aquelles tengudes, anà a Saragoça, hon ab molt sol-lempnial festa, de la qual jamés fon vista semblant, fon coronat e untat en rey e senyor, qui fon en l'any MCCCXCIX. E en lo temps de la celebració [f. 283 v] de les dites Corts, lo rey de Sicília procreà de sa muller un fill al qual mès nom Pere. Lo qual prop dit rey ab gran affany recobrà les terres de barons que aquest rey pare seu li havia lexats rebel·les. Aprés, l'infant fill del dit rey de Sicília dessús dit, morí, a IX de noembre de l'any prop dit MCCCXCIX. E en lo mes de maig sigüent, ço és, a XXV del dit mes, morí la dita reyna de Sicília, nora d'aquest rey en Martí d'Aragó, en l'any MCCCC, la qual reyna en la malaltia de què morí, en son plen seny e ferma memòria, ordonà son testament, en lo qual hereu seu universal lo dit rey de Sicília, marit seu, a totes ses volentats faedores instituhí. Per què és ara açí conclòs lo fet de Sicília, com e en qual manera: vullés per lo testament del rey Frederich lo Veyll, vullés per virtut de la Gregoriana, lo regne de Sicília és de bon dret dels succehídors d'aquell dit rey en Martí.

En aquest any mateix, lo dit rey d'Aragó tramès sa neboda, filla del rey en Johan, appellada Yolant, al rey Luís de Nàpols, de qui per paraules de present era muller ja vivint lo dit rey en Johan, son pare, la qual fon acompanyada molt honradament per don Jayme de Prades e d'altres molts nobles e cavallers.

(39) Al marge esquerre:
Don Martí lo Ecclesiàstic, duc de Monblanc.

(40) A l'original: *notifica.*

Lo dit rey de Sicília, estant viduu d'aquesta muller dessus dita, procreà de dues fembres fadrines soltes, ço és, de la una un fill al qual mès nom Frederich, e de la altra una filla appellada Yolant. E aquest rey en Martí d'Aragó, vaent que'l dit rey de Sicília fill seu no estava bé sens muller, percassà-li per muller la filla del rey de Navarra, anomenada Blanca, la qual per contemplació del dit matrimoni lo dit rey de Navarra, pare seu, la féu jurar per primogènita sua, no contrestant [f. 284 r] fos segona filla en generació, la qual infanta lo dit rey d'Aragó li tramès ab V galeres; e foren novis en la ciutat de Palerm, dicmenge, a XXVIII dies de noembre de l'any MCCCCII,⁴¹ de la qual procreà un fill per distància de temps appellat Martí, qui solament visqué IX mesos e morí a VII de juliol de l'any MCCCCVII.⁴²

En aquest mateix any morí en Vila-Reyal la reyna dona Maria, muller de aquest rey en Martí d'Aragó e mare del dit rey de Sicília, la qual fon sebollida en lo monestir de Poblet, jatsia après sa mort fos mesa en comanda a Sent Vicent de la ciutat de València, per la mort de la qual, per tal com fon virtuosa senyora, fon molt planta per la terra.

Aquest rey en Martí d'Aragó, despuys que fon vengut de Sicília, no féu nenguns affers de cap, sinó que maridà sa germana⁴³ dona Ysabell ab lo comte d'Urgell, appellat don Jayme, en l'any MCCCCVI.⁴⁴ En aquest mateix any, a XXIII dies de noembre, morí la reyna dona Sibília, muller que fon quarta e derrera del dit rey en Pere Terç, la qual fon soterrada ab gran sol-lempnitat als Frares Menors de Barchinona.

E per tal com aquest rey no havia la persona ben disposta a trebayll, com hagués aquella en opilació de carns e axí volgués viure reposat, lo rey de Sicília, fill seu, vahent la indisposició de son pare e desijant com a cavaller treballar en lo fet de les armes, com se trobàs en la plena flor de la joventut, de edat de XXX anys, tramès a supplicar a aquest rey pare seu que li degués dar liscència de aquistar lo regne de Sardenya e fer aquell raduhir a hobeidència de la casa d'Aragó, la qual cosa aquest rey son pare li atorgà. E per major complacència, féu-li fer gran estol de [f. 284 v] diverses navilis, fornit de barons nobles e cavallers e innumerables gentills hòmens, axí de Cathalunya com de Gascunya, los quals de Gascunya foren lo comte de Foix e mossèn Archimbau, frare seu, lo vescomte d'Orta, mossèn Giraut de Mal Leó, mossèn Guillem de Rebollet ab sos fills, mossèn Arnau de Coha-rasa, mossèn Bernat, son frare; e de Cathalunya, lo comte de Cardona, mossèn Bernat de Cabrera, Berenguer Arnau de Cervelló, mossèn Pere de Cervelló, son frare, mossèn Ramon de Bages, mossèn Galçarà de Sentmanat, mossèn Gispert de Guimerà e molts d'altres cavallers en nombre, entre tots, de mil bacinets, dels quals dits de Cathalunya fon conductor e cap un cavaller appellat mossèn Pere Torrelles, tro foren en presència del dit rey de Sicília, qui era ja en Sardenya, qui féu venir de Sicília XIII naus de gent d'armes, de què foren caps lo comte Johan de Vintimilla e lo comte Anthoni de Muncada, mossèn Johan de Cruylles, mossèn Abdó Barres, mossèn Colomat de Sancta Coloma, Augerot de l'Arcar, mossèn Johan Ferràndez d'Arèdia, mossèn Sancho Roïç de Liorí e altres cavallers e gentils hòmens, en nombre de D bacinets. E CC bascinets que lo papa Benet dessus dit hi tramès, de què fon cap don Johan de Luna, nebot seu.

Vench a batalla lo dit rey de Sicília contra lo poder dels sarts, qui foren més de XVI mília combatents, dels quals fon cap lo vescomte de Narbona. E los quals sarts perderen la batalla en tal manera que romangueren d'ells, en camp, de morts, més de VII mília. De la part del rey ne moriren poch, mas d'aquells poch, entre ls altres, ne fon lo dit vescomte d'Orta e mossèn Johan de Vilarasa e altres, la qual ba- [f. 285 r] talla fon lo derrer dia de juny de l'any MCCCCIX^o, davant la vila de Sent Luri. És ver, emperò, que abans que'l dit estol fos en

(41) Al marge dret: 1402.

(42) Al marge dret: 1407.

(43) A l'original: *germada*.

(44) Al marge dret: 1406.

Sardenya, ço és, lo primer dia del mes, VII galeas del dit rey de Sicília, circuhint la illa per guardar aquella, a la linayre prengueren quatre galeas de genovesos, les quals venien en ajuda dels dits sarts, dels quals genovesos molts ne foren morts, e les fustes foren amenades en Castell de Càller. E en lo dit darrer dia de juny, obtenguda per gràcia de Déu la dita batalla, per força d'armes se n'entrà la dita vila de Selluri, la qual fo mesa a sacomano, e d'aquí retornàs-se'n lo dit rey de Sicília en Castell de Càller, hon après, detengut per malaltia, en son plen seny ordonà son testament, en què lexà lo comtat de Luna al dit fill seu natural, appellat Frederich, lo qual era ab sa germana Yolant en poder d'aquest rey en Martí d'[A]ragó, avi d'aquells, qui romàs hereu universal testamentari del dit rey de Sicília, fill seu, qui finí sos dies a XXV de juliol, que és la festa de sent Jacme e sent Cugat, l'any dessus dit MCCCCIX,⁴⁵ lexant dols, plors e amargures de cor en les terres d'aquest rey son pare, e el doble més en lo seu regne de Sicília.

Aquest rey en Martí d' Aragó, en vida de son fill havia acordat no pendre muller, perhò mort son fill, mudà de son propòsit, ço és, que en lo mes de setembre après següent, pres per muller la néta del comte de Prades, appellada Margarita, a XVII dies del mes prop dit, en la qual sol-lempnitat de les noces hi fo present lo dit papa Benet e frare Vicent Ferrer,⁴⁶ qui los donà la benedicció; e fo en la torra appellada Bell-Esguart. E après poch temps lo dit rey d' Aragó, detengut de ma- [f. 285 v] laltia qui solament li durà quatre dies, reebuts los òrdens que cristià deu reebre, tramès a Déu l'esperit lo darrer dia de maig de l'any MCCCCX,⁴⁷ no lexant progènia de la muller. Fon sebullit lo seu cors per via de comanda en la seu de Barchinona, a fi de ésser transladat en la església del monestir de Poblet. L'ànima del qual Déus vulla en lo seu regne entre·ls sants col·locar. Amén.⁴⁸

(45) Al marge dret: 1409.

Morí don Martí, rey de Sicília.

(46) Carbonell (1547:

CCIXr) afegeix: «hi fo frare Vincèn Ferrer, de l'orde de Preïcadors, qui après és estat canònic, e aquesta benedicció fon dada en la terra o casa appellada de Bell-Esguart».

(47) Al marge esquerre:

Morí don Martí, rey de Aragó, 1410.

(48) Carbonell (1547:

CCIXr-v) continua la crònica: «E per quant aquest rey en Martí de Aragó era molt devot del gloriós sanct Sever, bisbe de Barcelona, lo cors del qual és recondit en la seu de aquesta ciutat de Barcelona (...) yo he delliberat escriure ací lo que he oït predicar en la trona de la dita seu...» I afegeix un llarg fragment que, en nota marginal, ve intitulat: «De la vida del gloriós sanct Sever».

(49) La crònica que relata la vida de Ferran I apareix a Carbonell (1547: CCXr-CCVIIIv), evidentment ampliada, tot i que segueix l'esquema de la que editem nosaltres ara.

(50) A la fi d'aquest full apareix un reclam per indicar el quadern que continuava a l'enquadernador, on es pot llegir, dins un rectangle decorat: *de Sicília la*.

Del rey en Ferrando, primer nét del dit rey en Pere Terç e nebot dels prop dits reys en Johan e en Martí de Aragó, qui per elecció fon tret de Castella per ésser rey d' Aragó⁴⁹

Mort lo rey en Martí dessus dit sens fills mascles legítims, suscitaren-se V competitors, dels quals la un fo l'infant don Ferrando, fill del rey don Johan de Castella, procreat de la infanta dona Elionor, filla del prop dit rey en Pere Terç. L'altra competitor fon lo fill del rey Luhs de Nàpols, procreat de la dita infanta Yolant, filla del rey en Johan atràs mencionat. L'altra competitor fon lo duch de Gandia, besnét del rey en Jacme d' Aragó. L'altra fo don Jayme d' Aragó, comte d' Urgell, besnét del rey n' Amfòs d' Aragó atràs a prop mencionat. E l'altra fo don Frederich d' Aragó, fill natural del prop dit rey de Sicília. Cascun, per haver la successió de la senyoria, com ja en vida del dit rey en Martí, après mort del dit rey⁵⁰ [f. 286 r] de Sicília la demanàs e anelàs aconseguir-la, per aquesta rahó los Generals dels regnes e terres de la dita senyoria se levaren, per veure e saber a qual d'aquells dretament per justícia se pertanyia. E tenguts sobre açò lurs diversos col·loquis, fon entre·ls parlaments conclòs en aquesta manera, ço és, que fos comès a IX persones qui ruminassen, coneguessen e determenassen lo dit dret a qui pertanyer. E per açò fon comès per regne d' Aragó a misser Domingo Ram, bisbe d' Oscha, mossén Francisco d' Aranda, cavaller, e don Berenguer de Bardaxí, savi en dret, de Saragoça. Per lo principat de Cathalunya, misser Pere Çagarriga, archabisbe de Terragona, misser Guillem de Vallsecha e misser Bernat de Galbes, doctors en cascun dret, ciutadans de Barchinona. E per regne de València, lo majoral o don del regna, de Cartoxa, qui era savi en cascun dret, frare

Vicent Ferrer, de l'orde dels Pr[e]ycadors, molt fundat maestre en theologia, tengut en reputació de sant, segons sa vida; e misser Pere Bertran, jurista, de la ciutat de València. Los quals elegits e ésser enclosos en lo castell de la vila de Casp, e vistes per ells en distància de temps les rahons e al·legacions de cascuns dels dits competitors, fon pronunciat e declarat per aquells dits comissaris o elets lo dit dret pertanyer al dit infant don Ferrando de Castella, la qual declaració o pronunciació, qui fon a tot lo regne acceptable, fon promulgada la vigília de sent Pere del mes de juny de l'any MCCCCXII.⁵¹ E axí fon fet rey d'aquest regne, e per fer acceptació d'aquell, vinent de Castella, entrà en Saragoça a tres dies d'agost del prop dit any. E ésser entrat, celebrà Cort particular a aquell regne, hon foren o entrevingueren los dits qui eren [f. 286 v] competitors, ço és, lo duch de Gandia e don Frederich, qui eren davant sa presència venguts per fer-li la obediència que-s pertanyia. E après tenguda la Cort, ordonà sa casa segons la Ordinació del dit rey Pere Terç, avi seu. Fet açò, anàs-se'n a la ciutat de Barchinona, hon ab gran alagria de sol·lempna festa fon reebut a XXVIII de noembre del prop dit any, hon ell se pensà que'l dit don Jayme d'Aragó, comte d'Urgell, degué venir a fer-li la obediència que-s pertanyia, la qual cosa lo dit comte recusà fer. E volent estar e perseverar en partinàcia de desobediència vers lo dit rey, per ço covench a aquest dit rey venir-li ab totes les hosts desobre, posant-li setge davant Balaguer, hon aquell trobà, e allí lo enclogué a tres dies d'agost de l'any MCCCCXIII, lo qual tench axí assetjat fins a V de noembre del dit prop any, que'l dit comte per força se hac a metre soltament en son poder, lo qual comte fon condemnat per lo dit rey estar presoner en lo reyalme de Castella.

E açò fet, lo rey hanà's coronar ab molt sol·lempnial festa en la ciutat de Saragoça, a XI dies de febrer de l'any MCCCCXIII⁵², la qual coronació celebrada, lo dit rey, en lo mes de juny sigüent, se'n muntà en la vila de Morella, hon papa Benet dessús dit vench per haver parlament ab lo dit rey sobre lo fet de la unitat de la Església. E estant en la dita vila, lo dit rey vench-li embaxada de part de dama Johana, reyna de Nàpols, demanant la dita reyna un de sos fills per marit, per la qual rahó lo dit rey acordà per ço com lo primogènit seu era ja esposat ab la infanta dona Maria, germana del rey de Castella, de dar-li lo segongènit, appellat Johan, per què armà XII naus de gents d'armes en què muntaren, per acompanyar [f. 287 r] aquell, molts nobles e cavallers en nombre de D bacinets, a ab aquells ell tramès lo dit segongènit, qui dreia via se n'anà abans en la illa de Sicília e no volgué més avant passar vers Nàpols, per causa qui fóra longa de recitar. Lo fet aquest no hac efecte algú; lo qual passatge féu en lo mes d'abril de l'any MCCCCXV.

En aquest temps mateix, per l'emperador d'Alamania e per gran col·legi de cardenals romans fon lo dit rey request de ésser presencialment en lo general col·legi o concili, qui per unitat de la Esgleya se devia tenir en aquest any en la ciutat de Niça, per la qual rahó li covench armar en la ciutat de València, hon ell e al dit papa eren venguts, XIII galeas ab què y entenia anar. E per rahó de aquesta anada que fer devia, acordà de fer celebrar abans sol·lempna festa nupcial en faç d'esgleya, del dit primogènit seu ab la dita infanta de Castella, per dar compliment al matrimoni d'aquells, la celebració del qual fo lo XI dia de juny de l'any dessús prop dit. E a cap de XXII dies après d'aquesta festa, lo dit rey en Ferrando enfermà de malaltia corporal incurable. E en aquest mateix temps del principi de sa malaltia, lo dit emperador li tramès revocació del viatge de Niça ab cominació d'esmena que vingués a la vila de Perpinyà, hon lo dit emperador seria per haver aquí col·loqui ab aquest dit rey. E lo qual rey, axí malalt com era, ab les dites galeas arribà en Copliure e per terra fon en la dita vila de Perpinyà. Perhò lo dit papa

(51) Al marge dret: 1412.
Elegit don Fernando.

(52) Al marge esquerre:
1414.

hi fon vengut abans partint de la dita ciutat de València ab V galeres. En la qual vila, après lo dit emperador arribà, axí com havia dit e ordonat, a XIX dies de setembre. E aquí lo dit emperador estech a tota messió de a- [f. 287 v] quest rey, fins a VII dies de deembre d'aquell mateix hany que se'n partí per retornar-se'n en Alamanya. Lo qual partit, lo dit rey, per a benavenir de la dita unitat de la Església, per si e com a procurador del rey de Castella, del rey de Portugal e del rey de Navarra, levà la obediència al dit papa en la dita vila de Perpinyà. E fet açò, per rahó de la dita sua malaltia, declinant e desijant guarir, acordà de anar en lo regne de Castella, e caminant arribà en la vila d'Egualada, hon reebuts los sants sacraments de la Esgleya com a cathòlich cristià, reté lo seu sperit a Déu a dos dies del mes d'abril de l'any MCCCCXVI,⁵³ lexant sa muller, appellada Elionor, que havia de la progènia de la casa de Castella, ab VI fills, ço és, lo primogènit appellat Alfonso, qui succehí en lo regne, l'altra appellat Johan ja damunt nomenat, l'altra appellat Enrich, mestre de Sanct Yago, e l'altra, Pedro; e dues filles, ço és, la una appellada Maria, esposada del rey de Castella, e l'altra appellada Elionor. Aquest rey amable de justícia e d'aquella molt especulatiu, no permès que per algun jurista fos fet tort a algun littigant, volent mal als mals, car no haguera soffert lurs cauteloses maneres. E per ço se havia mès al cor, si Déu li hagués allongada la vida, de metre o reduhir en altra molt breu manera los actes dels littigis, per ço que la justícia hi fos pus prestament e fàcil, sens maxinoses dilacions de jutges e de parts, ministrada. Fon sebolit lo seu cors en la església del monestir de Poblet ab degudes funeràries, les quals li foren solempnialment fetes, e del qual la ànima en Paradís haja repòs. Amén.

VICENT JOSEP ESCARTÍ
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ FUSTER, M. (1923) *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid. [Hi ha ed. facs. Barcelona-Sueca 1977].
- BOSCOLO, A. (1971) *La reina Sibil-la de Fortià*, Barcelona.
- BRIQUET, C.M. (1968) *Les filigranes. Dictionaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, 3 vols. Amsterdam [És ed. facs. de la de 1907].
- CANELLAS, A. (1974) *Exempla scripturarum latinarum in usum scholarum. Pars altera*, Saragossa.
- CARBONELL, P.M. (1547) *Cròniques de Espanya*, Barcelona.
- COLL I ALENTORN, M. (1991) *Historiografia*, Barcelona.
- GIMENO BLAY, F.M. (en premsa) «Copistas y comittenza de manuscritos en catalán, siglos XIV-XV», ponència presentada al congrés *Scribes and colophons*, Erice, Octubre 1993.
- GUTIÉRREZ DEL CAÑO, M. (1929) *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, 3 vols., València.

(53) Al marge dret: *Morí en Igualada, 2 de abril. 1416. Fills: 1, Alfonso; 2, Juan; 3, Enrich; 4, Pedro; 5, Maria; 6, Lionor.*

- HAUF, A. (1986) «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», dins *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, pp. 47-61.
- (en premsa) «Historiographie», *Grundriss der Romanischen Literaturen des Mittelalters*, VII, II.
- LACROIX, B. (1971) *L'historien au Moyen âge*, Montreal-París.
- MAC DONALD, I.I. (1948) *Don Fernando de Antequera*, Oxford.
- MAR CET I SALOM, P. (1987) *Història de la llengua catalana*, 2 vols. Barcelona.
- MASSÓ TORRENTS, J. (1906) «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, XV, pp. 486-613. [Hi ha ed. facs. Vaduz 1963].
- MATEU IBARS, J. i M.D. (1980) *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón. Siglos IX-XVIII*, Barcelona.
- MIRALLES, M. (1988) *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Ed. a cura de V.J. Escartí, València.
- MITJÀ, M. (1957-1958) «Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXVII, pp. 375-417.
- PAGÈS, A. (ed.) (1941) *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne*, Tolosa-París.
- PETRUCCI, A. (1991) «Biblioteca, libri, scritture nella Napoli aragonese», dins *Manuscripts del duc de Calàbria. Còdexs de la Universitat de València*, València, pp. 9-19.
- RIQUER, M. de (1984) *Història de la literatura catalana*, 4 vols., Barcelona [La 1ª ed. és de 1964].
- RUBIÓ I BALAGUER, J. (1984) *Història de la literatura catalana*, vol. I, Barcelona, Abadía de Montserrat.
- RYDER, A. (1986) *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, València.
- SALRACH, J.M.-DURAN, E. (1981) *Història dels Països Catalans*, 3 vols., Barcelona.
- SANCHIS I SIVERA, J. (ed.) (1932) *Dietari del capellà d'Anfòs el Magnànim*, València.
- SOBERANAS LLEÓ, A.J. (ed.) (1961) *Crònica general de Pere III el Cerimoniós*, Barcelona.
- SOLDEVILA, F. (ed.) (1971) *Les quatre grans cròniques*, Barcelona. [Hi ha ed. del 1983].
- SPECHIO, L. de (1990) *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona*. Ed. a cura d'A.M. Compagna Perrone Capano, Nàpols.
- TASIS I MARCA, R. (1959) *Joan I, el rei caçador i músic*, Barcelona.
- VALLS I SUBIRÀ, O. (1980) *La historia del papel en España, siglos XV-XVI*. 2 vols., Madrid.
- VERRIÉ, F. P. (ed.) (1950) *Crònica del regnat de Joan I*, Barcelona.
- VERRIÉ, F. P. (ed.) (1951) *Crònica del regnat de Martí I*, Barcelona.
- VICENS VIVES, J. (1966) *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona.